

# Methodische aspecten van het 'Participatie Onderwijs' in het instituut voor vorming en opleiding<sup>1)</sup>

H. J. BRAND

*Landelijk Bureau Vormingswerk Werkende Jongeren te Utrecht*

## 1. Participatie-onderwijs

In ons land nemen ongeveer 300.000 jongeren beneden 18 jaar niet deel aan enige vorm van vervolgonderwijs. Ongeveer 40.000 van deze 'werkende jongeren' ontvangen een beroepsopleiding in het leerlingwezen, die globaal bestaat uit 4 dagen werken in het bedrijfsleven onder bepaalde opleidingskondities en één dag daarop aansluitend onderwijs. Dan is er nog een groep van 30 à 40.000 jongens en meisjes die één dag per week deel neemt aan Vormingswerk.

Staatssecretaris Grosheide stelde in 1967 de Commissie Vorming en Onderwijs Leerplichtvrije Jeugd in (Cie. Lievegoed) om advies uit te brengen over de gewenste maatregelen om verbetering te brengen in de onderwijskundige voorzieningen voor deze grote groep jongeren, die door het huidige voortgezet onderwijs niet (meer) bereikt wordt.

De Commissie Lievegoed bracht in 1969 een tweeledig advies uit, globaal inhoudend:

1. Alle jongeren beneden 18 jaar zullen één of meer dagen onderwijs per week dienen te volgen.
2. Er zal een nieuw type onderwijs ontwikkeld moeten worden, dat meer omvat dan louter 'schoolonderwijs'. Het participeren aan het samenlevingsgebeuren in beroep en vrije tijd, in levensbeschouwelijk en politiek opzicht, als producent en als konsument zal deel moeten uitmaken van dit 'participatie-onderwijs'. De ervaringen in leerlingwezen en vormingswerk moeten uitgangspunt vormen voor de ontwikkeling van deze nieuwe onderwijsvorm<sup>2</sup>.

Dit advies is, in grote lijnen overgenomen in de beleidsnota inzake onderwijs en arbeidsmaatregelen voor werkende jongeren die Staatssecretaris Grosheide samen met minister Roolvink in 1970 voorlegde aan het parlement<sup>3</sup>.

Inmiddels is reeds een éénjarige leerplicht voor 15-jarige jongens en meisjes in werking getreden. Deze verplichting zal per augustus 1972 ook betrekking hebben op 16-jarigen. Hij zal de komende jaren zich eveneens uitstrekken tot de 17-jarigen en geleidelijk uitgebreid worden in duur. Voor de ontwikkeling van het participatie-onderwijs is reeds een experimentele samenwerkingsvorm tussen vormingswerk en parttime beroepsonderwijs van start gegaan<sup>4</sup>.

Onderstaande inleiding heeft betrekking op de methodische uitgangspunten voor dit nagestreefde participatie-onderwijs.

## 2. Het uitgangspunt

Het Instituut voor Vorming en Opleiding (Streekcentrum) is in eerste instantie bestemd voor werkende jongeren van 14-18 jaar. Op grond van vroegere schoolervaringen zijn zij niet gemotiveerd nog langer aan het volledig dagonderwijs deel te nemen. De werksituatie beleven ze doorgaans meer positief, ongeacht de tekorten die ze daar ervaren. Immers, 'werken' is voor hen deelnemen aan een samenlevingsgebeuren met een sterk realiteitskarakter. Ze worden meer voor vol aangezien, dan wanneer ze op school zitten en krijgen in het gezin een grotere mate van zelfstandigheid. Door het loon kunnen ze zich in de vrije tijd meer veroorloven.

Dit gegeven zal het vertrekpunt moeten

vormen voor het Participatie Onderwijs d.w.z.:

- het zal rekening moeten houden met de nage-  
teieve schoolmotivatie;
- het moet er van uitgaan, dat de jeugdigen het  
meer zelfstandig deelnemen aan het samen-  
levingsgebeuren positief waarderen; dit feit  
moet centraal gesteld worden in het instituut.

### 3. Waar wil men heen?

Deze vraag leidt ons naar de doelstelling van het I.V.O. Het wil de jeugdige helpen geraken tot een actieve participatie aan de samenleving. Onder 'samenleving' verstaan we dan het geheel van de samenlevingsverbanden waarin een mens zijn verantwoordelijkheden aangaat;

- het arbeidsbestel;
- het vrijetijdsbestel;
- het gezinsleven;
- de buurt;
- het politieke bestel;
- levensbeschouwelijke verbanden;
- enz. (Fig. 1).

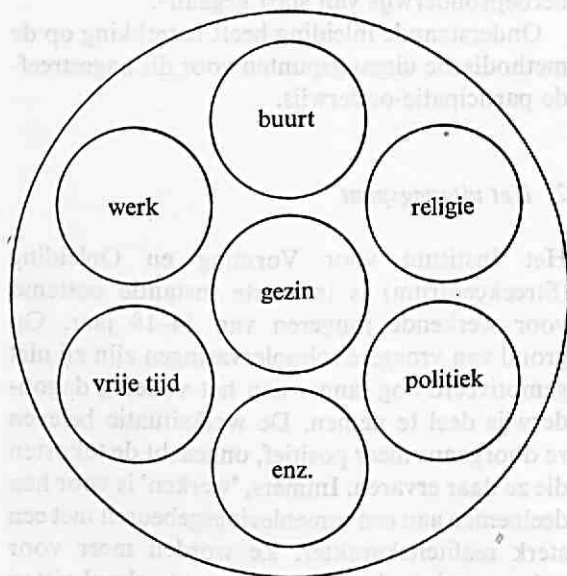


Fig. 1

Onder 'participatie' verstaan wij een tweeledig proces:

- a. De jeugdige moet aansluiting vinden bij de

verschillende samenlevingsverbanden en gebruik kunnen maken van de voorzieningen en diensten in de samenleving, zodat hij zichzelf optimaal kan verwerkelijken.

- b. Hij moet actief mee kunnen werken aan de verdere ontwikkeling van de samenleving; in het bijzonder moet hij kunnen bijdragen aan het tot stand brengen van veranderingen in zijn eigen situatie in zoverre deze zijn zelfontplooiing in de weg staat.

Het participatie-onderwijs kent dus een maatschappijkomponent en een schoolkomponent. Het deelnemen aan het samenlevingsgebeuren voor maximaal 4 werkdagen per week levert de ervaringen, waarop het I.V.O. moet aansluiten. Deze ervaringen vormen de aanzet voor een leerproces, dat in het Instituut ondersteund en geïntensiveerd moet worden (Fig. 2).

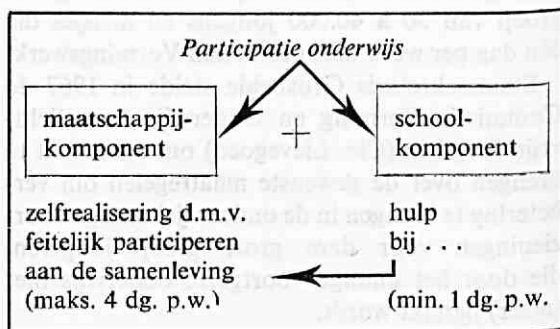


Fig. 2

De edukatieve hulp van het Instituut voor Vorming en Opleiding is dus gericht op een optimalisering van de participatie van de deelnemers aan de samenleving. Daarmee biedt het de jeugdige hulp bij zijn proces van zelfrealisering. De hulp draagt een driedelig karakter: een begeleiding van de deelnemers in hun feitelijk participeren aan het samenlevingsgebeuren, een verder toerusten voor een meer adequate participatie en een ondersteuning bij acties die door de deelnemers ondernomen worden om verandering in hun situatie te bewerken (Fig. 3).

Deze drie vormen van hulp zullen hiernaast verder worden uitgewerkt.

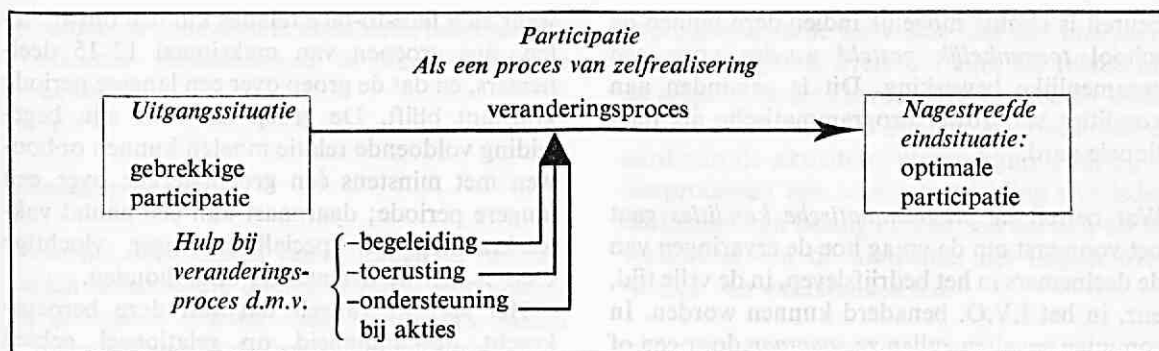


Fig. 3

#### 4. De schoolkomponent

##### 4.1. Begeleiding bij de participatie

Wie iemand begeleidt, gaat ervan uit dat die ander *zelf* op weg is. De deelnemers aan het Instituut voor Vorming en Opleiding zijn zelf op weg in de samenleving, ze zijn daarvoor zelf de eerst verantwoordelijken. De begeleiding in het Participatie Onderwijs richt zich dus op *de deelnemer in zijn situatie*. Het I.V.O. heeft dus nooit te maken met de deelnemer-sec, eventueel nog plus een leerstofpakket. De deelnemer wordt steeds benaderd vanuit zijn actuele relatie met de samenleving.

Een vergelijking met het *supervisie-proces*, bv. bij een maatschappelijk werk opleiding, kan hier verhelderend zijn. De student heeft twee of drie jaar theoretisch onderwijs gevolgd aan de sociale academie en doet nu als stagiaire een jaar lang ervaringen op in een praktijksituatie. Wekelijks trekt hij zich een uur terug in de supervisie-situatie; hij biedt zijn supervisor een werkverslag aan met een neerslag van zijn werkervaringen en reflekteert daarop samen met de supervisor. Deze reflectie beoogt een leerproces op gang te brengen met bepaalde leereffekten:

- de supervisant moet duidelijker zicht krijgen op de complexe werksituatie;
- hij poogt eigen mogelijkheden en grenzen scherper in het oog te krijgen;
- hij tracht meer inzicht te krijgen in de werkprincipes die methodisch gehanteerd moeten worden; enz.

Op deze wijze worden de werkervaringen omgezet

in 'leerervaringen'. Dit is een typisch eigenstandig leerproces dat complementair is t.a.v. het theoretisch schoolonderwijs en dat niet te vervangen is door een verlenging van dit onderwijs.

De vergelijking met het Participatie Onderwijs is treffend: daar bestaat de schoolkomponent voor een belangrijk deel uit een reflectie op de praktijkervaringen, opgedaan in het participeren aan de samenleving.

De reflectie beoogt ook deze ervaringen om te zetten in 'leerervaringen'. De effketen, die met deze vorm van begeleiding van de deelnemers nagestreefd worden, zijn voornamelijk:

- dat ze zich meer bewust worden van zichzelf, hun situatie en hun mogelijkheden in die situatie;
- dat ze zich sterker betrokken gaan voelen bij het samenlevingsgebeuren;
- dat een brug geslagen wordt naar instituties, diensten en verbanden in de samenleving die voor hen t.g.v. onbekendheid of emotionele barrières minder toegankelijk zijn;
- dat ze zich meer bewust worden van hun mogelijkheden om veranderingen in hun situatie te bewerkstelligen en de wegen daarvoor gaan zoeken;
- dat ze tegelijkertijd gemotiveerd worden zich verder te bekwamen voor een meer actieve participatie.

##### *Begeleidingskondities*

Reflectie op de ervaringen in het buitenge-

beuren is slechts mogelijk indien deze binnen de school *toegankelijk gesteld worden* voor een gezamenlijke bewerking. Dit is gebonden aan kondities van zowel programmatische als relationele aard.

Wat betreft *de programmatische kondities* gaat het vooreerst om de vraag hoe de ervaringen van de deelnemers in het bedrijfsleven, in de vrije tijd, enz. in het I.V.O. benaderd kunnen worden. In sommige gevallen zullen ze *spontaan* door een of meer deelnemers worden ingebracht, bv. een bedrijfsconflict dat werd meegemaakt, of een technisch probleem waarmee ze gekonfronteerd werden. Ze kunnen *onrechtstreeks* benaderd worden d.m.v. simulatiespelen, een casus, een vraagtekenfilm e.d. Daarmee worden voorvallen of situaties aangeboden die overeenkomst hebben met hun eigen situatie en die uitlokken tot het trekken van vergelijkingen, tot meningsvorming en stellingname. Bepaalde ervaringen kunnen *bewust opgeroepen* worden, bv. door straatinterviews te laten houden tijdens verkiezingen, door een fotoreportage te laten maken van een industrialisatieproject, door een ekskursie naar een natuurreservaat, door een gesprek met een vakbondsleider of een politikus enz.

Vervolgens gaat het om de vraag op welke wijze men reflekteert op deze ervaringen. Men is geneigd het eerst te denken aan verbale reflectie d.m.v. groepsdiskussies evt. afwisselend in subgroepen en plenogroepen. Bij deze verbaal weinig toegeruste jongeren zal ook de non-verbale reflectie een belangrijke functie kunnen vervullen, bv. door een productieproces in een maquette uit te beelden, door een kollage te maken over de honger in de wereld e.d. Daarnaast zullen mengvormen gehanteerd worden bv. marginale gesprekjes bij het maken van kollages.

Wat betreft *de relationele kondities*:

Voor een vruchtbare bespreking van persoonlijke ervaringen en voor processen van meningsvorming en stellingname is een zekere vertrouwelijkheid vereist in de onderlinge relaties en in de relaties van de deelnemers tot de groepswerker. Daarvoor is nodig dat in groepen gewerkt wordt

waar zich face-to-face relaties kunnen ontwikkelen, dus groepen van maximaal 12-15 deelnemers, en dat de groep over een langere periode konstant blijft. De groep zal voor zijn begeleiding voldoende relatie moeten kunnen opbouwen met minstens één groepswerker over een langere periode; daarnaast kan een aantal vakleerkrachten of specialisten meer vluchtige relaties met de deelnemers onderhouden.

Het spreekt vanzelf dat van deze beroepskracht deskundigheid op relationeel gebied vereist wordt.

#### 4.2 Toerusten voor participatie.

Naast een begeleiding bij het feitelijk participeren, moeten de deelnemers mogelijkheden aangeboden krijgen, zich op bepaalde terreinen verder te bekwamen. Ze zullen hulp moeten krijgen bij het ontwikkelen van attitudes, ze zullen instrumentele vaardigheden moeten ontwikkelen, nodig voor een optimale participatie aan de verschillende samenlevingsverbanden.

Het gaat daarbij om *attituden* als

- betrokkenheid ('engagement') bij het samenlevingsgebeuren;
- een kritische zin ten opzichte van bestaande samenlevingsstructuren;
- openheid ten opzichte van veranderingen die zich aandienen in de samenleving;
- een tolerante houding ten opzichte van personen van een ander ras of met andere overtuigingen;
- bereidheid tot samenwerking met anderen in gezin, bedrijf, in verenigingsverband.

Met *vaardigheden* bedoelen we:

- technische vaardigheden, nodig voor de beroepsuitoefening;
- sociale vaardigheden, zoals samen kunnen overleggen, samen kunnen werken;
- nieuwsmedia doelgericht kunnen hanteren;
- andere informatiebronnen kunnen hanteren;
- een keuze uit mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding kunnen maken, zich basisvaardigheden verwerven voor het beoefenen van liefhebberijen;



- middelen voor sociale actie leren hanteren om effectief veranderingen in hun situatie te bewerken;
- enz.

#### *Toerustingskondities*

Voor het ontwikkelen van attitudes en vaardigheden is het nodig daarop gerichte leersituaties te scheppen. Hoewel deze gedeeltelijk samen kunnen vallen met de 'begeleidende' activiteiten, kunnen ze in bepaalde opzichten specifiek zijn.

We onderscheiden weer programmatische en relationele kondities.

De *leer- en trainingsprogramma's* zullen een ruim scala moeten omvatten, zodat iedere leerling daaruit een keuze kan maken naar voorkeur, behoefte en ontwikkelingsniveau. Zo kan de voorkeur voor een bepaald beroep (vak) een voortgezette beroepsopleiding vragen, misschien tegelijkertijd de weg banen naar een ruimere algemene vorming. Praktisch en manueel bezig zijnd, moeten de deelnemers al explorerend en experimenterend kunnen leren.

Samenwerkingsactiviteiten met ingebouwde vormen van overleg moeten oefensituaties bieden voor het ontwikkelen van sociale vaardigheden (cfr. bepaalde methoden van de Outward-Bound-School).

Er moet kennis gemaakt kunnen worden met diverse vormen van expressie en vrijetijdsactiviteiten. In het kader van de politieke vorming moeten actuele gebeurtenissen in de samenleving op hun politieke implicaties doorgeleefd worden en moeten de deelnemers gelegenheid krijgen concreet in aanraking te komen met de democratische machtshantering.

De *relationele kondities* zijn hier minder specifiek dan bij de begeleidende activiteiten.

De groepssamenstelling kan wisselen naargelang de keuze van het programma. Het moet dus mogelijk zijn naast de stabiele groepen voor de 'begeleidende activiteiten' deel te nemen aan andere groepen van kortere duur en van andere omvang. Voor het deelnemen aan een vorm van

geprogrammeerde instructie kan het groepsverband zelfs geheel irrelevant zijn. De relatie met de gespecialiseerde beroepskracht zal naar kwaliteit en duurzaamheid kunnen afhangen van de aard van de activiteit. Waarschijnlijk zal bij de leerprocessen een zekere begeleiding van iedere deelnemer van belang blijken met het oog op het versterken van de motivatie, het helpen overwinnen van weerstanden e.d.

#### *4.3. Het ondersteunen bij acties*

Participatie veronderstelt dat de deelnemers bijdragen aan veranderingen in de samenleving. Dit moet beginnen bij veranderingen in hun eigen situatie. Wanneer ze al reflecterend ontdekken dat de opleidingssituatie in hun bedrijf ongeschikt is, rijst de vraag hoe ze daarin verbetering kunnen bewerken. Zo kunnen ook vragen actueel worden als: hoe kunnen betere wettelijke voorzieningen t.b.v. werkende jeugd verkregen worden (zie bv. de 1 novemberactie in 1969); hoe kunnen jeugdigen meer inspraak verkrijgen in de vakbeweging, in het bedrijf? Hoe zullen ze bepaalde recreatiemogelijkheden in hun woonomgeving kunnen bewerken?

Dergelijke vraagstellingen kunnen leiden tot acties van de deelnemers om daadwerkelijk veranderingen in hun situatie te bereiken. Deze acties zijn primair voor verantwoordelijkheid van henzelf, maar de leiding van het Instituut voor Vorming en Opleiding kan daarin betrokken worden door hulp te bieden bij het ontwikkelen van bepaalde actiestrategieën, bovendien door een zekere mate van reflectie in te bouwen, zodat daardoor het leermoment gewaarborgd wordt.

#### *5. De maatschappijkomponent*

In de maatschappijkomponent hebben we een aantal verbanden onderscheiden die overigens ten dele samenvallen (fig. 1).

In het totaal van deze verbanden moet de jeugdige voldoende mogelijkheden tot zelfrealisering aantreffen. Daarvoor kan het van belang zijn dat vanuit het Instituut voor Vorming en Opleiding contacten met woon- en werkmilieu worden onderhouden.

In de arbeidssituatie vindt een zekere begeleiding plaats van die jeugdigen, die in het bedrijf een opleiding ontvangen. Deze taak is toegevoegd aan *het leerlingwezen* dat zorgt voor gestandaardiseerde opleidingsprogramma's en het afnemen van examens. Het dient ook toezicht te houden op de kwaliteit van de opleiding in de bedrijven. De opleiding-zelf geschiedt door bedrijfsfunctionarissen.

Het is duidelijk dat hier sprake is van eenzijdigheid. Vooreerst richten de bedrijven zich vrijwel uitsluitend op de ontplooiingsmogelijkheden van de jeugdigen-in-opleiding. Dat zijn slechts 40.000 van de ruim 200.000 beneden 18-jarigen. De situatie wordt in deze zin gunstiger, dat wettelijke regelingen in voorbereiding zijn, die gunstiger condities in de arbeidssituatie moeten bewerken voor alle jeugdigen. Daarmee worden echter nog niet de garanties geschapen voor een optimale ontplooiing van niet-geschoolde jeugdigen. Het streven is erop gericht dat over 10 jaar geen jeugdige beneden 18 jaar meer in het bedrijf zal werken, tenzij als stagiaire en dan onder toezicht van het Instituut voor Vorming en Opleiding. De tijd zal uitwijzen in hoeverre dit realiseerbaar zal blijken.

Een andere eenzijdigheid is hierin gelegen, dat de aandacht voor de maatschappijkomponent tot nu toe beperkt is gebleven tot *het arbeidsbestel*, alsof dit het enige gebied zou zijn waarop de mens tot zelfrealisering zou moeten komen. Een kardinale vraag zal ongetwijfeld zijn in hoeverre het Participatie Onderwijs erin zal slagen de relatie met het geheel van de samenlevingsverbanden uit te bouwen. Evenals stages in de bedrijven moeten 'stages' en andere vormen van intensieve kennismaking gerealiseerd worden met sociaal-kulturele en andere sectoren van de samenleving. Omgekeerd zullen de invloeden van woon- en werkmilieu binnen het Instituut voor Vorming en Opleiding tot gelding gebracht moeten worden.

## 6. Slotkarakteristiek

De conceptie van het Instituut voor Vorming en

Opleiding is ontwikkeld in een samenspel van twee werksoorten: de Streekschool voor Beroepsbegeleidend Onderwijs en het Vormingswerk. Voor een deel is het reeds in deze werksoorten gerealiseerd. Als we erin slagen tot een harmonische integratie van beide werksoorten te komen – en daar is een grote bereidheid toe –, als we er vervolgens in slagen samen met het leerlingwezen en anderen het verder uit te bouwen, dan zullen we ons onderwijsstelsel met een belangrijke nieuwe vorm van onderwijs verrijken. Om het 'nieuwe' daarvan te laten spreken is het wellicht zinvol een vergelijking te treffen tussen het Participatie Onderwijs en de traditionele vormen van onderwijs.

### *het Traditionele Onderwijs*

- bereidt voor op latere participatie aan de samenleving;
- het binnengebeuren staat centraal: het buitengebeuren wordt soms als didactisch hulpmiddel gebruikt;
- de cultuurgoederen die overgedragen worden, zijn het voornaamste vormingsmedium;
- het informatiepakket is veelal reeds pasklaar aanwezig.

### *het Participatie Onderwijs*

- ondersteunt de leerlingen bij hun actuele participatie en poogt deze te intensiveren;
- het buitengebeuren staat centraal; het binnengebeuren staat in dienst van het buitengebeuren;
- de ervaringen in de samenleving zijn het voornaamste vormingsmedium;
- informatie wordt aangeboden wanneer bij de leerlingen behoefte daaraan ontstaan is.

Om deze verschillen te laten spreken heb ik mij wellicht schuldig gemaakt aan enige over-aksentuering ten gunste van het Participatie Onderwijs. Dit moge dan het voordeel zijn dat we schenken aan het wordende, dat zich nog waar moet maken t.o.v. de reeds gevestigde, instituties die overigens ook in hun traditionele waarde steeds meer worden aangevochten.

Noten.

1. Bewerking van een inleiding gehouden door de auteur op het *Symposium over 'Partime Technical and Vocational Education'* te Noordwijk van 29 maart - 3 april 1971 door de Raad van Europa.
2. Onderwijs en vorming tot 18 jaar. Rapport van

- de Commissie Vorming en Onderwijs Leerplichtvrije Jeugd, ingesteld door de Staatssecretaris van onderwijs en Wetenschappen 1969.
3. Nota inzake Onderwijs en Arbeidsmaatregelen voor Werkende Jongeren, 's-Gravenhage 1970.
4. Experimenten Streekcentra. Inventarisatie van 28 initiatieven door de Uitvoeringsgroep Streekcentra, Utrecht, november 1971.